

Charles Boberg, John Nerbonne, and Dominic Watt (Eds.): The Handbook of Dialectology

(Oxford: Wiley Blackwell. 2018. 616 p.)

A dialektológia legjelentősebb kutatási irányait és friss nemzetközi eredményeit összegző kézikönyv a Blackwell Handbooks in Linguistics sorozat sokadik tagjaként jelent meg. Nyomtatásban 2017 végén látott napvilágot, míg elektronikus változata 2018 elején, ami az első kiadásnak a belső borítón feltüntetett hivatalos évszáma is. A 616 lap terjedelmű kötet összesen 41 szerző írását tartalmazza a világ számos tájáról, a tartalmas bevezetőt követően három nagy egység 36 fejezetében, ezen kívül mindhárom nagy egységet többoldalas előszó vezet be. A dialektológusok körében méltán ismert szerkesztők mellett többek között olyan világhírű nevekkel is találkozhatunk a szerzők sorában, mint Jack K. Chambers, Charlotte Gooskens, Matthew J. Gordon, Ronald Macaulay vagy Dennis R. Preston.

Az első, elméleti rész (szerkesztője Dominic Watt) önálló fejezetekben foglalkozik a dialektológia kapcsolatával a történeti nyelvészettel, valamint a formális nyelvvelmélettel, a strukturális dialektológiával, de külön tanulmány szól tájszótáraktól, nyelvatlászokról, szociodialektológiáról, dialektometriáról, perceptuális dialektológiáról, a nyelvjárások érthetőségéről, egymásra hatásáról, változásokról Európában, valamint az alkalmazott dialektológia néhány irányáról. Ezek közül a jelen ismertetőben, a folyóirat jellegére való tekintettel, a legutóbbi témával foglalkozó fejezetet emelem ki, amelyet a kötet egyik, illetve az első rész szerkesztője, Dominic Watt írt. Mivel az ott kifejtett alkalmazási területek kevésbé elterjedtek, illetve kidolgozottak a magyar gyakorlatban, a fejezet bemutatása a teljes ismertetés jelentős részét képezi.

A szerző a tanulmány bevezetőjében tisztázza, hogy írása a brit környezetre és kiejtésre fókuszál, témáit illetően pedig a dialektológia olyan alkalmazott vetületeire, amelyek számos szakmát érintenek a szórakoztatóipartól kezdve az oktatáson és az üzleti életen át az igazságszolgáltatásig és a nemzetbiztonságig. A fejezet ezáltal arra is figyelmeztet, mekkora jelentőséggel bír e területek képviselői számára (is), hogy naprakész dialektológiai leírások és képzési anyagok készüljenek. Elsőként a „dialect coaching” kerül górcső alá, amit a beszédtréning vagy beszédtanácsadás egy olyan formájaként definiál, amely a különféle dialektusokon való megszólalás képességét alakítja ki és fejleszti. Ezalatt elsősorban a nyelvjárások hangtani jegyeinek az elsajátíttatása értendő, hiszen azoknak, akik ilyen képzést vesznek igénybe, ezek ismeretére és használatára van és lesz szüksége a leggyakrabban. Az egyes dialektusokra jellemző nyelvtani szerkezetek jóval ritkábban fordulnak elő a szövegekben, a tájszavak megtanulása pedig inkább csupán memorizálás kérdése. A dialektustréningek (vö. „dialect coaches”) értelemszerűen elsősorban színészekkel dolgoznak: instrukciókkal látják el őket arról, hogyan használjanak egy

nyelvváltozatot úgy, hogy előadásmódjuk egyszerre hasson természetesnek és autentikusnak. A két szó használata nem véletlen: miként a szerző kiemeli, ha valaki túlságosan nagy erőfeszítéseket tesz arra, hogy pontosan reprodukáljon egy olyan dialektust, amelynek nem anyanyelvi beszélője, az könnyen elterelheti a közönség figyelmét a megszólalás tartalmáról annak mikéntjére. Vagyis a színésznek inkább a természetesség illúziójának a fenntartására érdemes összpontosítania, akár a tökéletes pontosság rovására is. A hallgatóság ugyanis jóval elnézőbben viszonyul a várt kiejtési mintáktól való eltérésekhez, ha nincs oka megkérdőjelezni a beszélő hitelességét, illetve ha nem ismeri saját kiejtését. Watt számos gyenge minőségű és következtelen, inkább laikus érdeklődők által készített, mégis nagy népszerűségnek örvendő segédletre, videóra is utal, amelyek mindenesetre a dialektusok elsajátításával kapcsolatos igényekről és érdeklődésről is tanúskodnak egyúttal.

A következőkben Watt az alkalmazott dialektológia egy ágaként szól egy ezzel ellentétes törekvésről is: a nyelvjárási beszédmód visszaszorításáról („dialect reduction”). Shaw Pygmalionja mellett több olyan kiejtési tanácsadót is idéz a XX. század első harmadából, amelyek nemcsak az angolt idegen nyelvként tanulók, hanem angol anyanyelvűek számára is segítséget kívánnak nyújtani a „helyénvaló”, „kifinomult”, „elegáns” kiejtés elsajátításához. Felidézi, hogy a „BBC angol” terminus, mint a brit angol standard (Received Pronunciation, RP) szinonimája, már 1928-ban használatos volt, csupán hat évvel a vállalat megalapítása után. Az intézmény napjainkban a BBC Pronunciation Research Unit keretein belül folytatja tanácsadó munkáját angol szavak és nevek kiejtésére vonatkozóan, amelyet sokan éppolyan vitathatatlanul mérvadónak tekintenek, mint az oxfordi vagy cambridge-i szótárakat. A szerző hangsúlyozza, hogy az újabb, modernebb szemléletű tanácsadók jóval toleránsabb és kevésbé preskriptív módon inkább csupán a nyelvi repertoárjuk bővítésére bátorítják olvasóikat (pl. Meier, 2012a és b), bár még mindig megjelennek olyan, régimódi megközelítésű munkák is, amelyek a szokásos dialektus felcserélésére és egy semleges kiejtés elsajátítására buzdítanak. A *Get Rid of Your Accent* elnevezésű sorozat például azzal nyugtatja célközönségét – beszédtrenereket, színészeket, a brit dialektust megtanulni vágyó hollywoodi színészeket és bárkit, akinek a munkájához elengedhetetlen a „tisztá” és „magas színvonalú” beszédmód – hogy adott esetben könnyen visszatérhetnek eredeti anyanyelvváltozatukhoz, csupán annyit kell tenniük, hogy ne törekedjenek a helyes kiejtésre (James & Smith, 2006). Watt figyelmeztet e munkák ellentmondásaira: az olvasókat könnyen összezavarhatja, hogy az egyik helyen azt tanulják, hogy a BBC angolja semmiféle felsőbbrendűséget nem képvisel, máshol viszont éppen azzal az érveléssel ösztönzik őket annak elsajátítására, hogy kommunikációjuk mindaddig nem lesz elég meggyőző, kompetenciáikat kétségbe vonják, munkahelyi előmenetelük pedig korlátokba ütközik, amíg beszédmódjukban fellelhetők a regionális jegyek.

A fejezet utolsó része az alkalmazott dialektológia egy talán jobban ismert ágát mutatja be: a törvényszéki vagy igazságügyi dialektológiát, illetve fonetikát („forensic dialectology”, „forensic phonetics”), azaz a nyelvjárástani ismeretek alkalmazását a kriminalisztikában (erről magyar gyakorlatban l. pl. Szegedi, 2018). Watt előljáróban leszögezi, amivel az e téren dolgozó nyelvi szakértők is egyetértenek: hogy jelenleg, egyelőre, nem azonosíthatók azok az akusztikai jegyek, amelyek megváltoztathatatlanok és kitörölhetetlenek, azaz amelyek révén egyértelműen meghatározható lennének az egyének, szándékos torzítástól, betegségtől vagy például kiabálástól vagy suttogástól függetlenül. Ettől eltekintve munkájuk számos esetben segítheti a nyomozás folyamatát például szóban elhangzó (pl. telefonos vagy rögzített) fenyegetések, váltságdíj-követelések fonetikai elemzésével, vagy annak megállapításával, hogy ugyanattól a beszélőtől származik-e két, eltérőnek beállított hangfelvétel. A szerző felidéz egy olyan esetet, amikor valaki kazettára felvett hangüzenetben fenyegette egy vállalat vezetőjének családját és alkalmazottait, amennyiben az nem juttat el neki egy jelentős összeget. A fenyegető egy köztudottan kompromisszumokat nem ismerő félkatonai ír szervezet képviselőjének állította be magát, és valóban olyan sikeresen produkálta az északír angol nyelv fonémáit és prozódiaját, hogy első hallásra senki sem kérdőjelezte meg a beszédmód hitelességét. A precízebb vizsgálat azonban rávilágított a beszéd hangtani következetlenségeire, és arra, hogy a beszélő feltehetően elégedetlen volt magával, mert a felvételen található számos szünet arra utalt, hogy újra és újra rögzítette a hibásnak tartott részeket. A nyomozás fontos pontja volt, hogy a fonetikai elemzés inkább angliai vagy walesi származást valószínűsített. A szakmán belül elterjedt terminus még a *LADO* (*language analysis for the determination of origin* ’nyelvi elemzés a származás meghatározásához’, vö. pl. Wilson & Foulkes, 2014), amely abban segít a kormánynak, természetesen nem kizárólagosan, hogy megkülönböztesse a menedékkérő szerepét csupán eljátszó, gazdasági bevándorlókat azoktól, akiket valóban politikai üldöztetés, börtönbüntetés vagy halál várna hazájukban. Watt mindezek mellett arra is figyelmeztet, hogy egy dialektus autentikussága inkább csupán egy eszmény, hiszen nem szükségszerű, hogy egy nyelvváltozat valamennyi jellemzője megjelenjen az egyén nyelvhasználatában, ami egyébként is módosulhat, ha valaki új helyre költözik. Ezek a szociolingvisztikai tények azonban nem kérdőjelezik meg az igazságügyi dialektológiának a rendőri és a kormányzati munkában nyújtott segítségét, miként erre további konkrét példákat is hoz még a fejezet.

A második fejezetcsoporth (szerkesztője John Nerbonne) a dialektológiai kutatásokban használatos módszerek bemutatására fókuszál a minta megtervezésétől kezdve a legelső és különféle nyelvjárási kérdőíveken és az interjúkészítés csínjain át a korpuszalapú vizsgálatokig. Külön fejezetet kaptak az akusztikus fonetikai dialektológia és a számítógépes dialektológia terén használatos módszerek, a nyelvjárási térképek típusai, a nyelvjárások és a

közösségi média kapcsolata, statisztikai és további elemzési módszerek. Ezek közül a következőkben a Massachusetts Institute of Technologyn doktorált Jacob Eisenstein tanulmányát foglalom össze röviden az online közösségi médiában előforduló nyelvjárási formákról és más variánsokról.

A fejezet több olyan informatikai munkára utal, amelyek a szövegalapú helymeghatározást kutatják, vagyis azt, hogyan határozható meg az egyének helyzete, származása írásaik alapján, ez pedig, miként arra Eisenstein rávilágít, nagyon is rokonítható a dialektológusok munkájával. A vizsgálat alapjául szolgáló adatok forrása a Twitter volt, illetve az ott közölt, legfeljebb 140 karakteres bejegyzések. Ezt a mikroblog-szolgáltatónak nevezett közösségimédia-felületet az Egyesült Államokban, a cikk írásakor legfrissebbnek számító, 2015-ös adatok szerint, az internetezők 23%-a látogatja. Az elemzett adatbázist összesen 114 millió üzenet alkotja 2,77 millió különböző felhasználótól. A szerző egyik alapkérdése, megjelennek-e a beszélt nyelvben használatos tájszavak a közösségi médiában is (erről a magyar nyelv kontextusában l. Parapatics, 2020), aminek a megválaszolásához, többek között, az amerikai angol nyelvváltozatok négy jól ismert elemét veszi górcső alá. A Pittsburgh környéki *yinz* viszonylag ritkán, csupán néhány száz üzenetben szerepel, a délkeleti területen és az afrikai-amerikai angolban használatos *yall* vagy *y'all* ennél ezerszer gyakrabban, az elsősorban Észak-Kaliforniára jellemző, de akár az egész ország területén előforduló *hella* közel minden ezredik bejegyzésben, míg a Philadelphiában használatos *jawn* minden tízezredik üzenetben (2009 és 2012 között gyűjtött adatok alapján). A tanulmány nemcsak regionális, hanem társadalmi variánsokat is vizsgál, így például az online kommunikációban megjelenő rövidítéseket, szlengszavakat, kitérve ezek használati körének változásaira is. A *lbvs* (← *laugh but very serious* 'nevet, mégis nagyon komoly') például 2010-ben még szinte kizárólag Chicagóból volt adatolható, 2012-re pedig már számos középnyugati városban is népszerűvé vált (Detroitban és Clevelandben viszont nem). Ennek megállapításához azokkal az adatokkal dolgozott a szerző, amelyek ismert lokációjú bejegyzésekből származtak.

A harmadik nagy egység (szerkesztője Charles Boberg) a Data címet kapta, és különféle nyelvek és nyelvcsoportok dialektusait, illetve az azokkal kapcsolatos legfrissebb kutatási eredményeket mutatja be. Önálló fejezet tárgyalja az angol, az észak-amerikai, a francia, az olasz, a kínai, a japán és a maláj/indonéz dialektusokat, továbbá közös fejezet a német, a holland és a skandináv nyelvek nyelvjárásait, a spanyol és a portugál, a szláv, az arab, valamint az indoárja nyelvek dialektusait, számos térképpel is illusztrálva. Sajnálatos, hogy teljes mértékben kimaradtak a kézikönyvből a finnugor nyelvek dialektusai, így a magyar nyelvjárásokkal kapcsolatos ismeretek és kutatások. A kötet végén gazdag (19 lap terjedelmű) és részletekbe menő tárgy- és névmutató található,

amely nagyban hozzájárul e hatalmas munka minél kényelmesebb használatához és hasznosításához.

A kézikönyv kiváló és naprakész kiindulási alapot jelent kutatók, oktatók, doktori és egyetemi hallgatók számára a dialektológia legfontosabb fogalmainak, módszereinek és kutatási és alkalmazási területeinek a megismeréséhez, az egyes fejezetek végén feltüntetett szakirodalmi lista pedig a további elmélyüléshez. A harmadik nagy egység fejezetei pedig akár a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számot tarthatnak, akik szeretnék többet megtudni az egyes nyelvek regionális tagolódásáról.

Irodalom

- James, L. & Smith, O.** (2006) *Get Rid of Your Accent: The English Pronunciation and Speech Training Manual*. London: Business and Technical Communication Services.
- Meier, P.** (2012a) *Dialects of the British Isles*. Lawrence, KS: Paul Meier Dialect Services.
- Meier, P.** (2012b) *The Standard British English Dialect*. Lawrence, KS: Paul Meier Dialect Services.
- Parapatics A.** (2020) Regionális nyelvi sajátosságok megjelenése és megítélése a közösségi médiában. *Médiakutató XXI/2*. 59–73.
- Szegedi Z.** (2018) *Kriminálisztikai szövegnyelvészet*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Wilson, K. & Foulkes, P.** (2014) „Borders, variation and identity: Language analysis for the determination of origin (LADO).” In: Watt, D. & Llamas, C. (eds.) *Language, Borders and Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 218–229.

A cikk az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A szerző a tanulmány elkészítésekor a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesült.

PARAPATICS ANDREA

Pannon Egyetem

parapatics.andrea@mftk.uni-pannon.hu